

Branimir Stojanović

**Komunizam
i nesvesno.
Hipoteza o Lacanu i
praxis filozofiji**

Psihoanaliza i njezine sudbine, ur. B. Mikulić, M. Žitko i S. Damnjanović,
Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2021, str. 255–263

EMAIL: tutunoberacite1@gmail.com

[HTTPS://doi.org/10.17234/9789531759656.10](https://doi.org/10.17234/9789531759656.10)

SAŽETAK

Izlaganje na tribini o *praxis* filozofiji (Dom omladine, Beograd, 2010.). Vidi Aktiv br. 3, *Novosti* (591), 16. 4. 2011. (<https://arhiva.portalnovosti.com/2011/04/jednim-udarcem-dve-muve/>).

Rad ocrta paralelizam između pretpostavki i implikacija Lacanovog povratka Freudu te povratka Marxu i ideji komunizma kao objekta filozofije u ranim delima dvojice pripadnika zagrebačke grupacije *praxis*, Milana Kangrga i Vanje Sutlića. Nesvesno i komunizam su dva objekta s hipotetičkim statusom koja na isti način probijaju horizont aktuelnih politika ortodoksije marksizma i psihoanalize ranih 1960-ih: kao što Lacan u svojim spisima i seminarima, kroz sam tok pisanja i govora, demonstrira logiku i učinke nesvesnog, tako Kangrga i Sutlić, uvođenjem komunizma kao filozofske kategorije, obavezuju svoj vlastiti diskurs da artikuliraju mesto sa kojeg politika komunizma govori u 'realno egzistirajuće' socijalističke države za koju je politika komunizma u aktualnosti horor po sebi i za sebe. Obe pozicije se danas prepoznaju u aktualnoj filozofiji komunizma Alaina Badioua koja predstavlja amalgam idejâ nesvesnog i komunizma u polju filozofije. ➤➤

ABSTRACT

Communism and the Unconscious. A Hypothesis of Lacan and the Praxis Philosophy

The paper sketches out the parallelism between the presuppositions and implications of Lacan's return to Freud and the return to Marx's idea of communism as object of philosophy in the early works of two members of the Zagreb *praxis* group, M. Kangrga and V. Sutlić. The notions of the unconscious and communism, both referring to hypothetical objects, break up in the same way the horizon of actual politics performed by marxist and psychoanalytic orthodoxy in the early 1960's: just as Jacques Lacan, in his writings and seminars, in the very act of writing and talking, demonstrates the logic and effects of the unconscious, so too Kangrga and Sutlić, by introducing communism as a philosophical category, oblige their own discourse to articulate a place from which the politics of communism speaks within the very actuality of a socialist state for which any politics of communism is horror in and for itself. Both positions can be recognized in Alan Badiou's philosophy of communism which is an amalgam of the ideas of the unconscious and communism in the field of philosophy. ➤➤

Kad mislimo o *praxis* filozofiji, moramo da postavimo sasvim jednostavna pitanja: Da li je postojala *praxis* filozofija? Ako jest, kada i gde je postojala? Ko su njeni protagonisti? I da damo tri jednostavna odgovora: *praxis* filozofija je postojala kao *filozofija komunizma* od 1950. do 1960. godine, u Zagrebu, imala je dvojicu protagonista: Vanju Sutlića i Milana Kangrgu.

Ovi jednostavni odgovori presecaju i preispituju široko rasprostranjen narativ da je *praxis* filozofija jedan oblik marksističke teorije, ali da nije i filozofija; da je trajala od 1960. do 1974. godine i da su postojala dva centra, Beograd i Zagreb, odnosno čitava zbirka od dvadesetak imena filozofskih pisaca koji su na ovaj ili onaj način bili protagonisti *praxis* filozofije.

Identifikacija *praxis* filozofije

Ova restriktivnost u odnosu na dominantni narativ ima trostruk cilj. Prvo, da napravi destilaciju i separaciju *praxis* filozofije od kulturnog fenomena *praxis*, prve disidentske filozofske kulture u istoriji socijalizma. Drugo, da razreši dilemu o postojanju dveju različitih i suprotstavljenih škola *praxis* filozofije, beogradske i zagrebačke, pošto beogradske *praxis* filozofije nije bilo: niko od tzv. beogradskih *praxis* filozofa nije se bavio onim što je sâmo središte filozofije *praxis*, a to je filozofska ideja komunizma ili komunizma kao objekta filozofije. Treće, da jasno ograniči vremensku sekvencu postojanja *praxis* filozofije: prema našoj tezi, ona završava upravo onda kada dominantni narativ vidi njen početak.

Čitav projekt *praxis* filozofije svodiv je na samo jednu ideju, a to je kako misliti komunizam kao objekat filozofije, odnosno kako je moguća filozofija komunizma kada su i filozofija i komunizam pedesetih godina na jako lošem glasu: na Zapadu, koji otpočinje propagandni rat protiv socijalizma nazivajući ga komunizmom, a socijalističke države komunističkim državama, i na socijalističkom Istoku, gde je komunizam proskribovan upravo od marksističke vulgate, koja već tada ne veruje u komunizam, odnosno insistira na antifilozofskom karakteru marksizma.

Drugim rečima, dva zagrebačka filozofa sasvim ozbiljno su uzela i filozofiju i komunizam, za razliku od filozofskih i marksističkih ciničara svog vremena, sasvim naivno su verovali u filozofiju i komunizam, odnosno da je moguća filozofija komunizma. Ova početna ideja, koja njih dvojicu drži skupa jedno vreme, do sredine pedesetih, nikad nije do kraja provedena kroz njihovo delo, ali je implicitna pretpostavka

njihovih filozofskih projekata i duboko je u raskoraku sa antifilozofijom, odnosno antikomunizmom njihovog vremena, filozofskom i političkom sekvencom koja je tada upravo na izdisaju.

Filozofski komunizam funkcionise kao operativna i strateška teza koja istovremeno stvara problem i marksistima i filozofima: nijedan marksista ne veruje u filozofiju kao što ni jedan filozof ne veruje u komunizam kao filozofsku ideju; štaviše, marksizam je čedo svoga vremena, duboko je antifilozofski i prosocijalistički i duboko anti-komunistički, kao što je filozofija toga, a i našeg vremena, duboko antifilozofska, odnosno antikomunistička.

Ideja filozofskog komunizma je hipoteza-aksiom koja je na različite načine distribuisana kroz delo Milana Kangrge i Vanje Sutlića i nepokretni je pokretač, aksiomatski pokretač diskursa *praxis* filozofije koji se realizuje kroz operaciju povratka Marxu, zaboravljenoj temi marksizma i filozofije, odnosno Marxovoj filozofiji, dakle konstrukciji nepostojeće filozofije koja bi odgovarala Marxovoj misaonoj revoluciji. Drugim rečima, ne postoji filozofija koja bi odgovarala ideji komunizma, sve dosadašnje filozofije su ili potpuno u funkciji zaborava ideje komunizma, dakle ideološke, predkomunističke filozofije, ili, ako i priznaju ideju komunizma, isključuju mogućnost da je ona stvar filozofije; ona je operativna kategorija ideoloških borbi socijalizma i kapitalizma, odnosno ideoloških borbi unutar samog socijalizma.

Nesvesno i komunizam

Kao što Jacques Lacan kasnih pedesetih i početkom šezdesetih dvadesetog veka, slično *praxis* filozofiji, nanovo za psihoanalitičku vulgatu vraća ideju nesvesnog i povratak Freudu, kao programski cilj psihoanalize, tako i filozofija komunizma vraća ideju komunizma kroz povratak Marxu, kao osnovni pokretač produkcije filozofije, u polje filozofske i marksističke vulgate svoga vremena. Nesvesno i komunizam su dva objekta koja na isti način probijaju horizont aktuelnih politika marksizma i psihoanalize: kao što Lacan u svojim spisima i seminarima, kroz sam tok pisanja i govora demonstrira logiku i učinke nesvesnog (dakle, ne isključuje samog sebe od učinaka nesvesnog i njegove logike, nego naprotiv, uvodi nesvesno kao obavezujući remetilački faktor vlastite teorije, uvodeći teoriju skupova i topologiju kao jedine nauke koje mogu da svedoče o učincima diskursa nesvesnog), tako Kangrga i Sutlić, uvođenjem kategorije komunizma kao filozofske kategorije, obavezuju svoj vlastiti diskurs da artikuliše mesto sa koga govori politika komunizma u aktualnosti

socijalističke države za koju je politika komunizma u aktualnosti horor po sebi i za sebe.

Filozofija komunizma postaje dakle operativna u dvostrukom smislu: njome se mere sve dosadašnje filozofije i ona postaje obavezujući horizont svake buduće filozofije, te iziskuje sasvim novu školu, nove medije distribucije ideje filozofije komunizma. Slično je i sa Lacanom: 1963. on biva izbačen iz IPA [International Psychoanalytic Association] upravo kad vraća ideju nesvesnog i Freuda u sam centar diskursa psihoanalize; i on je prinuđen da napravi pokret, novu školu i medije koji bi distribuirali ideju nesvesnog i psihoanalize.

Oba projekta, i *praxis* i lakanizam, traju do sredine sedamdesetih, kada pod pritiskom reakcionarnog talasa bivaju stavljeni van upotrebe: Lacan sâm zatvara svoju školu aktom o prestanku rada, a *praxis* grupa prestaje sa radom kada, prema službenoj verziji, radnici socijalističke štamparije odbijaju da štampaju njihovo glasilo *Praxis*. Zanimljivo je da i lakanizam i *praxis* filozofija otvaraju svoje istraživačko polje zapravo otkrićem konstitutivnog nedostatka-manjka u Marxovoj, odnosno Freudovoj teoriji — potpuno odsustvo etike. Lacan i Kangrga gotovo u isto vreme, 1959-60., svaki u svome polju, pokreću istraživanja u komplikacijama oko nedostatka etike kod Marxa i Freuda, čime otkrivaju ključne zaboravljene teme marksizma i psihoanalize: komunizam, odnosno nesvesno. *Etički problem u djelu Karla Marxa* Milana Kangrge i *Etika psihoanalize* Jacquesa Lacana mogu se čitati paralelno; i jedna i druga knjiga uzimaju za centralni analitički objekt Kantovu *Kritiku praktičkog uma*; i za jednog i za drugog to je zapravo rubna, zagonetna knjiga koja istovremeno dovodi etički problem do njegova epohalnog značaja, odnosno Kant istovremeno zatvara etički problem i dovodi ga do unutrašnje granice. Primat praktičkog uma u odnosu na teorijski, čisti um, centralna je tema i Kangrginog i Lacanovog diskursa šezdesetih, i može se reći da i Kangrga i Lacan, nakon sekvenci hegelijanstva iz pedesetih, kad još uživaju u optimizmu dijalektike apsolutnog znanja i njenih paradoksa, vraćaju se paradoksima kantovske etike. I jedan i drugi izvode iz toga radikalne zaključke: 'Na mestu kantovske etike biće komunizam', kaže Kangrga; odnosno: 'Na mestu kantovske etike biće nesvesno, odnosno njegov zastupnik u ljudskom svetu, užitak', kaže Lacan. Odnosno, od sada filozofija koja ne uvažava komunizam i nije filozofija, odnosno, filozofija koja ne uvažava nesvesno je predfilozofska ili predkantovska.

Psihoteični psihoanalitičar i proleterski filozof

Zanimljivo je da i Lacan i Kangrga eksperimentišu sa svojim vlastitim teorijskim stavovima, i jedan i drugi uzimaju sebe za taoce svog vlastitog etičkog stava: 'Naša etika (politika) je nesvesno', kaže Lacan, kao što je Kangrga rekao: 'Naša etika je komunizam'. Lacana zanima paradoks slobode u psihozi, a Kangrgu paradoks slobode u robovanju, odnosno i jedan i drugi smatraju da su psihoza i proleterstvo dva ishoda i konsekvence praktikovanja politike nesvesnog, odnosno komunizma, u aktualnosti: psihoteični psihoanalitičar, odnosno proleterski filozof.

Drugim rečima, i jedan i drugi postavljaju zahtev, pre svega pred sebe, da je nužno, slično pozicijama starih praktičkih filozofa, skeptika i stoika, da preuzmeš konsekvence onoga što zastupaš u teoriji, da praktikuješ svoju teoriju ili kako to Kangrga, citirajući Fichtea, kaže: "Biraš onakvu filozofiju kakav si čovjek!" Drugim rečima, filozofija, teorija, tvoj je simptom, na tebi je da izumeš način da ga praktično razrešiš.

I Kangrga i Lacan, dakle, ulaze u spor sa marksizmima i psihoanalizama svoga vremena. Oni ulaze u političku bitku oko pitanja odnosa ortodoksije i ortopraksisa, odnosno heterodoksije i heteropraksisa, i zanimljivo je da se i jedan i drugi pozicioniraju potpuno jednako: i jedan i drugi biraju ortodoksiju i heteropraksis. Dok dominantni hegemoni, Komunistička partija u polju marksizma i IPA u polju psihoanalize, zauzimaju sasvim suprotnu poziciju: heterodoksije i ortopraksis. I Komunistička partija i IPA imaju zahtev da se praksa ne menja, da postoji jedna ortopraksis svih marksizama (politika Partije), odnosno ortopraksis psihoanalize (seansa od 45 minuta, na koju je jedino okačen ceo administrativni aparat dogmatskog upravljanja psihoanalizom). Ali isto tako hegemoni agresivno zahtevaju heterodoksiju, tj. mnoštvo teorija koje stoje ravnodušno jedna u odnosu na drugu i vrše reviziju osnovnog postulata: na strani marksizma, reviziju ideje komunizma, na strani psihoanalize, reviziju ideje nesvesnog. Traže brisanje ideje komunizma u polju marksističkih teorija, odnosno, brisanje ideje nesvesnog iz polja psihoanalitičkih teorija.

Za razliku od Lacana, koji je umro neposredno nakon akta kojim je suspendovao školu i politiku psihoanalize kakvu je do kraja života zastupao, Kangrga je preživeo smrt političkog subjekta *praxis* filozofije i bio u prilici da još jednom, u knjizi *Spekulacija i filozofija*, koja se pojavila posthumno 2010. godine, rekapitulira i jasno iskaže ono što je izumeo pedeset godina ranije u prevratničkom delu *Etički problem u delu Karla Marxa*. Za razliku od Gaje Petrovića, nominalnog čuvara

praxis nasleđa, koji nam je u svom političkom testamentu, neposredno pred smrt početkom devedesetih, obznanio da *praxis* filozofija nikad ničemu drugom nije težila nego demokratiji i demokratskom parlamentarizmu, Milan Kangrga do kraja radikalizuje i ponovo prisvaja izgublenu i zaboravljenu istinu *praxis* filozofije — filozofiju komunizma ili spekulativnu poziciju, kako je naziva u svojoj testamentarnoj knjizi.

Za kraj treba reći da je aktualno prepoznatljiva filozofija komunizma Alaina Badioua zapravo amalgam idejâ nesvesnog i komunizma u polju filozofije. Naslov njegovog teksta *Komunistička hipoteza* najbolji je primer ukrštanja psihoanalize koja uvažava ideju nesvesnog, marksizma koji stavlja u središte ideju komunizma, i filozofije koja je unutrašnji presek ideje nesvesnog i ideje komunizma. Naime, tekst *Komunistička hipoteza* je zapravo taktička operacija kojom je na mesto ideje nesvesnog stavljena ideja komunizma. Badiou prećutno koristi Freudov aksiom koji kaže da je nesvesno hipoteza i da čitava njegova egzistencija ima status hipoteze, zapravo hoće da nam kaže da je nesvesno uvek već u statusu anticipacije svoje vlastite hipotetičke egzistencije, egzistencije koja se dešava u modusu 'bilo-bića', *bilosti*. Odnosno, nesvesno je bilo tako da će biti, drugim rečima: nesvesno je svoja vlastita anticipacija. Ili, ako hoćemo do kraja da dovedemo ovaj iskaz: ako nije u anticipaciji, nesvesnog ni nema niti ga je ikad bilo. Badiou jako vešto korisni status nesvesnog kao hipoteze da bi nam otkrio da komunizam ima status nesvesnog, odnosno da njegova hipotetičnost ima isti ontološki status kao i nesvesno. Dakle njegova egzistencija je apsolutno neegzistentna ili samo u statusu *bilosti*.

Drugim rečima, Badiou, ne znajući, ukršta ono što su bili odvojeni tokovi politike *praxisa* i politike lakanizma: obećanje da su nesvesno i komunizam dva objekta istog ontološkog statusa koje svako savremeno mišljenje mora da uzme za svoj vlastiti početak. ■

REFERENCE

- Alain Badiou, *L'hypothèse communiste*, Paris: Nouvelle Édition Ligne, 2009.
(*The Communist Hypothesis*, London: Verso, 2016.)
- Milan Kangrga, *Etički problem u djelu Karla Marxa. Kritika moralne svijesti*,
Zagreb: Naprijed, 1963; 2. izdanje, Nolit: Beograd, 1980.
- Milan Kangrga, *Spekulacija i filozofija. Od Fichtea do Marxa*, Beograd:
Službeni glasnik 2010.
- Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, prevod V. Sonnenfeld, Zagreb:
Naprijed, 3. izd. 1990.
- Jacques Lacan, *Éthique de la psychanalyse (Le séminaire de Jacques Lacan. Livre
VII 1959–1960)*, Paris: Édition du Seuil, 1986.
- Vanja Sutlić, *Bit i suvremenost. S Marxom na putu k povijesnom mišljenju*,
Sarajevo: Veselin Masleša (bibl. Logos), 1967.